

HISTORIA DE EUSKAL HERRIA, Tomo III

El Nacimiento de una nación

Jose Maria Lorenzo Espinosa
Txalaparta, Tafalla, 1995

Historiaren inguruan, zabaltze-lana eta ideologia

Lerro hauen lehen asmoa José María Lorenzo Espinosak iaz argitaratutako liburuaren aipamena egitea zen. Baina liburuaren irakurketak bultzaturiko hausnarketa gehitzea erabaki dut sarrera moduan, aspalditik kezkatzen nauten hainbat gai kaleratzeko, aipamen gisa badira ere; inoiz, asti eta prestakuntza hoberekin, azterketa sakonagoa burutuko dudalakoan.

1.

Kezka horiek gehitu egin dira azken urteetan Kataluniatik heldu zaizkigun hausnarketa batzuk irakurrita¹, gure eredu eta tradizioak ezberdinak izan

arren, guztiz interesgarriak iruditu zaizkit eta; besteak beste, antzeko azterketa² eta eztabaida historiografikoek ez dutelako oihartzun gehiegirik izan gure artean³. Are gehiago, Kataluniako eztabaida guneetako bat hizkuntza izanik, egile batzuek, katalanez idatzi arren, kritikatzan ari dira gutxiegia idazten dela gaztelaniaz edota atzerriko hizkuntzetan, bertako lanen eragina mugatuz. Hemen, jakina denez, gaztelaniaz idatzitako lanetan euskaraz burututakoa ez da kontutan hartzen⁴. Hala ere, azken urteetako ahalegin historiografiko nabarmenena euskaraz egin da⁵.

Euskal Herrian argitaratutako lan historikoak asko ugaritu dira azken hamar-hamabost urteetan. Argialetxe

1. Beraien azterketak erabat onartu ez arren, oso interesgarriak iruditzen zaizkit Borja de Riquer-ek eta Enric Ucelay da Cal-ek 1989ko udazkenean Gironak esandakoak: UCELAY DA CAL, E.: "La historiografía dels anys 60 i 70: marxisme, nacionalisme i mercat cultural catalá" eta RIQUER, B. de : "Problemes i reptes actuals de la historiografía catalana"; biak, *Quadernes del cercle* 6, 1990, 53-89 eta 91-106 orr. Riquer-ek gai berean sakondu zuen bi urte beranduago: "Apogeo y estancamiento de la historiografía contemporánea catalana" *Historia Contemporánea* 7, 1992, 117-134 orr.

2. Harro aipatu behar da, lehena euskaraz burutu zela. Izan ere, "Euskal Historiografía" izenburupean *Jakin* aldizkariaren 55. alean (Azaroa-abendua 1989) zenbait historiagileek 1960 eta 1988 bitartean argitaratutako produkzioaren azterketa burutu zuten arloka.

3. *Historia Contemporánea* aldizkariaren 7. alearen gaia historiografía izan zen eta bertan aurkitzen dira Euskal Herriari buruzko lau artikulak. Azken biek, AGIRREAZKUENAGA, J. "La tradición historiográfica vasca: su desarrollo en el marco de las ciencias sociales" 257-281 orr. eta MONTERO, M., "La invención del pasado en la tradición historiográfica vasca", 283-294 orr. euskal historiografiaren jatorria aztertzen dute. Esanguratsua bertan iragarri zen mintegia ez zela burutu. Bestetik duela bost bat urte Deustoko Unibertsitateko Gaur Eguneako Historia Sailak ihardunaldi batzuk antolatuz zituen "Por una historia subversiva". Historiaren izaera iraultzailea azpimarratuz. Ez dirudi ekintza honek ere ohiartzun gehiegirik izan zuenik.

4. Ezta abertzaletasunaren historia lantzeko orduan. CHUECA, J. "Euskal nazionalismoaren kontrahistoriaz" *Larrun* 23, 1994, 71. orr.

5. GARZIA-, P.-ZALDUA, I.(arg.), *Historia, zientzia ala literatura? Historiari buruzko gogoeta sorta*, UEU, Bilbo 1995.

pribatu, Unibertsitate ezberdin eta herri-erakundeen eskutik hamaika liburu eta artikuluk ikusi du argia gure inguruan. Batzuen ustez hamaikatxo. Gehiegi argitaratu baita eta, maizegi, idazlan txarrak edota interes gutxi-koak. Idatzi honen asmoa ez da kalitatearen eztabaidan murgiltzea, baina honen inguruko hausnarketaren bat egin nahi dut. Kalitate ezak hainbat arrazoiri erantzuten dio: Egileen gaitasun kaxkarrari, curriculum sendo bat azkar burutu beharrak bultzatutako argitarapen inflazioari eta, askotan kritika ezari. Inor gutxi ausartzen da liburu-errezentsioak idaztera, lagun edota ezagunenak ez baldin badira eta kasu hauetan, gainera, lana gehiago izaten da liburu-aipamena, gaia eta atal nagusiak azalduz, kritika baino, hau, agertuz gero, idazkera estilora edota bigarren mailako gaietara mugatuko da. Salbuespen gutxirekin betetzen da arau hau⁶.

Beste arazo bat jorratzea dut helburu hurrengo lerroetan, ikerketa eta zabaltze-lanen arteko bereizketa, alegia. Izan ere, asko argitaratu arren, ez dirudi gure inguruan gehiegi irakurtzen denik, ez euskaraz, ez gaztelaniaz. Argitaletxeak ez dira ausartzen, orokorrean, historia-liburuak kaleratzen erakundeen laguntza edota egilearen diru-aportaziorik gabe. Horrek, ia erabat, argitarapen esparrua administrazio publikoaren eskuetara mugatzen du. Ez dut sakondu nahi bide horretan, baina geure buruei galdetu beharko genioke, zergatik eman den hutsune hori, benetan eman bada, eta zein mailataraino, arrazoia gizartearen kezka eta arduren bilakaeran egon

den, edota historioagileok aurkezten dugun eskeintza urri, espezializatu eta astunean aurkitzen den.

Arestian aipatutako bereizketak baditu beste aurpegi batzuk. Izan ere, unibertsitateetako ikerlariak burututako azterketa mamitsuak liburutegi eta dendetako apaletan hautsez betetzen diren bitartean, historialari ez-profesionalek edota amateur hutsek idatzitako hainbat lan oso errez saltzen dira. Baina kontua ez da Euskal Herrikoa bakarrik, duela gutxi zabaldu den Manu Leguineche kazetariaren Annualetako sarraskiari buruzko liburua adibide ona dugu. Nire asmoa, hala ere, ez da korporatibismoaren defentsa itsua egitea, historialari profesionalok idatzitako lanen artean makina bat kaxkarkeria dugula ondotoxo baitakit.

Orain arte esandakoaz gain, beste bi kezka ditut buruan. Bata, gure ogibidekook zer garrantzi gutxi ematen diogun liburuen itxura eta salmenta prozesuari. Berriki nire zenbait kidek lan bat argitaratu dute Euskal Herriko trenbideen historiari buruz eta ez zaie bururatu liburuari mapa bakar bat eranstea⁷, bere irakurketa argiagoa egiteaz gain, interesgarriago bilakatuz. Irudiaren aroan bizi garen honetan honelako faktoreak gehiago zaindu beharko genituzke⁸. Ondoren kontatuko dudana, agian norberaren lanak gutxitan argitaratuta ikustearen ondorioa izango da, baina duela urte batzuk nire ezagun batek erabat harrিতuta utzi ninduen bere azken liburua salmenta kostuen inolako berririk ez zuela esan zidanean. Adibide gehiago jar daitezke baina ez da hori nire asmoa.

6 Uztaro-n argitaratutako zenbait kritika adibidez.

7. GONZALEZ PORTILLA eta beste, *Ferrocarriles y desarrollo. Red y mercados en el País Vasco, 1856-1914*, EHU-ren argitarapen zerbitzua, Bilbao 1995.

8. ANGUERA, Pere, "Histórias gráficas. Un nou estil de fer história?" *Plecs d'história local* 63, juny 1996.

Bigarren kezka, historiakotzat saltzen den liburu mordoaren kalitateari dagokiona da. Hots, nola argitaratzen diren hainbat lan, non ez diren inondik inora ikusten edozein lan historikok bete behar dituen gutxienezko baldintzak. Badakit irakurle arruntak orriaren beheko aldean jartzen diren oharrak gorrotatu egiten ditutela eta ez naiz sartuko eztabaida horretan. Baina inongo bibliografiarik gabe edota hau gaizki aipatuta zenbat liburu argitaratzen diren ikusteak samindu egiten nau. Gauza bera gertatzen zait Tokiko Historiari buruzko hainbat lanetan azken urteetako libururik ez dela ia aipatzen ikustean eta antzeko zerbait, Tokiko Historian XX. mendea apenas lantzen denean eta politikak, hauteskondeek, alderdi politikoek, gerra zibilaren ondorioek, lan gatazkek eta abarrek inongo lekurik ez dutenean⁹. Are gehiago, liburu horiek aldundi edo kutxa baten laguntza erraz asko lortu edo/eta salmenta ona dutenean.

Honek guztiak, nora garamatza? nolako lan historikoak idatzi diren azken urte hauetan gure inguruan aztertzera. Orokorrean, aurtan bertan, Enric Ucelay-ek¹⁰ Espainiako historiografiari buruz idatzitako hitzak erabilia ez genuke oker handiegirik egingo: gai eta metodologiaren aldetik jarraipena, Unibertsitateetako ortodoxiaren atxikimendua, berrikuntza gutxi, datu empirikoei gehiegi lotzea, atzerriko gaiei buruzko ia erabateko hutsunea eta historialari profesionalen aldetik benetako zabalitze lanik burutu ez izana. Baldintza hauetatik kanpo dauden lanek, gehienetan aldizkari zientifiko eta Kongre-

suetako akta liburuetan babesten dira, beraien oihartzuna, epe motzera, oso txikia delarik.

2.

Ustez, Lorenzo Espinosaren *El nacimiento de una nación* arestian aipatutako erruetatik kanpo aurkitzen da. Egilea aski ezaguna da bai ikerlari, baita zabaltzaile edo dibulgatzaile moduan. Txalaparta argitaletxeak azpiegitura sendoa antolatu du eta bere harpidedun sistemari esker lan ugari plazaratu ditu, ETAREN historia entziklopedia eta CD-ROM formatotan, besteak beste. Badirudi, beraz, beste bi tomoekin (Orella eta Estevez-enak) Euskal Herriaren historia laburtua osatzeko idatzitako lan honek oinarritzko baldintzak beteko lituzkeela, kalitate on eta salmenta hobea edukitzeko. Baina ez da horrela gertatzen, nire ustez, behinik-behin.

Liburuaren helburua 1876tik, hots, azken Gerra Karlistaren bukaeratik, 1994. urtera arteko Euskal Herriko Historia jorratzen da. 321 orrialde 8 ataletan ditu, banaketaren arrazoia batzuetan kronologikoa izanik eta besteetan tematikoa. Epilogoaren ostean, bibliografia laburra azaltzen da. Hiru dira, berriro ere nire aburuz, lan honen hutsegitearen arrazoiak: azkarregi idatzitako liburua izatea, Euskal Herriko Historiografiaren gabeziak betetzen ez saiatzea eta, batez ere, gure bilakaera historikoaren oso ikuspegi "berezia" eskaintzea.

Azkarregi idatzitako liburuak diot, idazkeran ematen diren aditzen den-

9. Tokiko Historiari buruzko lanen aipamen luzeagoa, GARAIZAR, I., GRACIA, J. eta VALVERDE, L., "Historia próxima. Metodología para una historia viva." *Eusko Ikaskuntzen XII Kongresua* "Eusko Ikaskuntzak Hezkuntza Sarean", Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1995, 231-247 orr. Lanaren helburua hurbileko historiari ikasleak Historia hobeto eta errazago ikasteko duen garrantzia azaltzea da.

10. UCELAY DA CAL, E, "Introducción. La Historia en el 95", *Ayer* 22, 1996, 11-15 orr.

bora aldaketa ugariren ondoan, erru dexente daudelako. Sabino Aranaren jatorrizko testu bat euskara batuaz eskeintzeaz gain (104. or.), Eusko Ikaskuntzaren 1931ko Estatuto egitasmoari leporatzen dio Elizarekin harremanak Euskal Herriarentzat gordetzea (193. or), justu kontrakoa esaten zuenean¹¹, Astigarrabia kanporatzen du Eusko Jaurlearitza 1948an (236. or.) Leandro Carro zenean PCEko ordezkaria¹²; 1975ean afusilatutako FRAP-eko hiru kideak GRAPOkoak bihurtzen ditu (261. or.) edo 1992an Barne Sailaren 40.000 milioiak Jaurlearitzaren aurrekontuaren %25 dela dio, % 10era heltzen ez zenean. Ez dira falta testuan nahasketarako lekuak, badirudi Eusko Gudarostea eta euskal miliziak gauza bera direla eta ETA (p-m)-k barik ETA (m)-ak asmatu zuela KAS Alternatiba. Adibide ugari jar daitezke, baina ez du merezi zerrenda luzatzea. Norbaitek esan lezake txiki-keriak direla, baina ez da ahaztu behar, historialari batentzat zehazta-suna ez dela bertutea, beharrezko zerbait baino.

Euskal Herriko Historiografiaren gabeziak estaltzen ez saiatzeak betetzen du arrazoiaren bigarren multzoa. Hain zuzen, oinarritzko bibliografia aipatzen badu eta azken urteetako liburu ugari, garbi gelditzen da zeintzuk diren gure inguruko historiografiak dituen hutsune nabarmenenak. Iparralderik ez dago, ezta Primo de Riveraren diktadurarik (lerro bakar bat ere ez baitago horiei buruz); Euskal Herria Bilbo eta, batzuetan, Ezkerraldeak osatzen dute. Beste herrialdeak osagarriak dira eta inoiz ez dute kolokan jartzen eredu orokorra. Euskaldunok euskaraz egiten dugula ia ia asmatu

beharreko zerbait da, era berean norbaitek gure hizkuntzan zer edo zer idatzi ote duen, euskal idazleek ez baitute lekurik lan honetan, beste askotan gertatzen den bezala. Bide batez esan dezadan, erdaldunek ere ez dutela jaso arreta berezirik. Ikastola hitza ere ez da azaltzen testu osoan.

XX. mendeko Euskal Historiak industrializazioa, abertzaletasuna, eta langile mugimendua ditu gaitzat. Lerro hauetatik at dauden indar eta gertakariak ez dute Lorenzo Espinosaren lanean lekurik. Ezer gutxi azaltzen digu baserriar eta arrantzaleen bizimoduari buruz, ezta hirietako biztanleei buruz, edo eguneroko bizitzari buruz. Chuecaren salaketa zabalduz, Euskal Herriko gizartearen aberastasun guztia mugimendu politiko hutsera mugatzen du egileak¹³. Baina, hemen ere ñabar-dura ugari egin daitezke; liburu amaitu ostean, nekez jakin daiteke II. Errepublikak aurretik Gipuzkoako indar nagusien artean integrista eta errepublikazaleak aurkitzen zirela, Nafarroako Ipar-Ekialdean liberal eta errepublikazaleek oihartzun nabarmena zutela, Araban Urkijotarrek eta Datoren jarraitzaileek kontrolatzen zutela Aldundia, edo Bizkaiko Ekialdean ezkerreko taldeek ez zutela ia jarraitzalerik urte luzeetan. Ez zaigu aipatu ere egiten Errepublikako urteetako alderdien arteko indar korrelazioa, bertan garbi ikusten baita, eremu politikoaren triangulazioa, eskubi, ezkerria eta EAJren artean. Gure egunetara etorriz, azken urteetan sortutako mugimendu bakezalaeri buruz ez dago berririk; nahiz eta EAJri leporatu Nafarroa alde batera uztea, hauteskundeetako datuak ematerakoan abertzaleen nagusi-

11. ESTORNES, I. *La construcción de una nacionalidad vasca*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1990, 586. or.

12. MORAN, G. *Los españoles que dejaron de serlo*, Planeta, Bartzelona 1982, 237. or..

13. CHUECA, ibidem, 67. or.

goa aipatzen du behin eta berriro, nagusigo hori Euskal Autonomia Erkidegoan ematen zela (azken hauteskundeak salbuespena dira) ahaztuz, eta Nafarroako datuak erantsiz gero, PSOE eta PP, bakarka edota biak lotuta abertzaleen gaintek kokatu direla une oro. E.a. luzea.

Hutsegite hauek jatorri bikoitza dute: batetik aipatutako bibliografiaren gabeziak eta, berehala ikusiko dugunez, Lorenzo Espinosak berak defendatzen duen tesia bera, bere helburua ez baita azken 130 urteetako historia jorratzea¹⁴, ezker abertzalearen “ustezko” jatorri historikoak azaltzea eta borroka armatuaren aldeko arrazoiak ematea baino.

Horregatik harrigarria da, adibidez, lehen sozialismoari buruz eskeintzen duen ikuspegia. Izan ere, Langile Mugimenduari buruzko kontzeptu klasikoa erabiltzen jarraitzen du, langilegoari buruz hitzegin ordez eta horrela, lasai asko azaltzen du nola sozialistek “*contaban con la ventaja de un terreno virgen en el que prácticamente no habían aparecido todavía los anarquistas,*” (137. or.), ordurakoo Bilbon errepublikazaleen inguruan eratzen ari ziren elkar laguntzarako elkarte edo erresistentzi erakundeak ahaztuz; esan beharrik ez, elizaren inguruan sorturiko erakundeei buruzko aipamen eza. Lorenzok ahaztu egiten du, gainera, langile asko, grebetan parte hartu arren, botua emateko garaian errepublikanoen alde edota eskubiko indarren alde agertzen zela. Izan ere, Bal-

maseda edota Barakaldoko barrutieta-ko ordezkariak ez ziren inoiz sozialistak izan gerra aurretik. Beraz, meategietako langileak, besterik gabe, sozialistekin parekatzea, okerra dela deritzot. Lorenzo, gainera, urrutirago doa, UGTren Bizkaiko Meategi Federakuntzak 1915 inguruan jasan zuen bazkide-beherakada azaltzeko orduan honela baitio: “*La clase obrera vasca (...) cosechaba su primera frustración...*” (141. or.), sozialisten galera euskal langilego osoaren galerarekin parekatuz. Are gehiago, edozein ikuspegitatik, baina batez ere ikuspegi abertzaletik, ulertezina da ez aipatzea nola 1919 eta 1923 bitartean Bizkaiko sozialistek bat egin zuten eskubi espainolistarekin, EAJren aurka. Lorenzok, EAJri dion amorruek (ez dago beste hitzik¹⁵) bultzatuta, aldiz, azpimarratu egiten ditu, burukide jeltzale eta agintarien arteko loturak (156. or.).

Antzeko zerbait gertatzen da frankismo garaian. Badirudi lehen unetik langileak prest zeudela Frankoren aurka borrokatzeko eta gizarte gatazka eta grebak uneoro gertatzen zirela. Eta ez zen horrela izan, 1970. hamarkada arte greba gutxi eta arrazoi ekonomikoiei erantzunez burutu baitziren. Era berean, bitxia da ikustea Lorenzoren ahalegina izkutatuzko 1947 eta 1951-ko greba orokorrak Eusko Jaurlaritzak eta ELA, UGT eta CNT-k, ohizko sindikatuek, deitu zituztela, nahiz eta langileen haserrean oinarritu. Bide berdinetik, ez da ulertzen zein aipamen gutxi dagoen Elizaren paperari buruz urte horietan, Frankopeko langile mugi-

14. Horretarako idatzita dauka beste lan bat Fernando Garcia de Cortazarrekin batera, *Historia del País Vasco*, Txertoa, Donostia, 1996 (3. argitalpena). Interesgarria da ikustea zer nolako kontraesanak ematen diren bi liburuen artean.

15. EAJren kontrako erasoak alde desberdinetatik bideratzen dira. Adibide bat jartzearren, Sabino Aranaren garaian “sensibilidad religiosa y espiritual” zena, Jose Antonio Agirrerekin “nacional-clericalismo” bilakatu zen, ahaztuz Agirre lehendakaria izan zela EAJren izaera demokrata-kristaua gehien bultzatu zutenetako.

mendu berria militante kristau eta elizaren egoitzen inguruan antolatu zela kontutan izan da. Gauza bera esan daiteke beste maila batzuetan, ETAn zabalkundea, euskal kultura-ren garapena edota auzo elkarleen agerpena, adibidez, ezin baitira ulertu zenbait elizgizonek emandako laguntzarik gabe.

Industrializazioari buruzko aipamena dira liburuaren zatirik nabarmenak, bertan ondo azaltzen baita zein baldintzatan eta zein ondorioekin burutu zen herrialde ezberdinetan: langileen sufrimentua, bizitza baldintzen okertzea lehen unean, kalte ekologikoak, e.a. Baita azken urteotan nola ari den burutzen garai horren amaiera, Euskal Herriko iharduerak zein bide hartuko duen ez dakigularik. Azterketa, agian zorrotzegia da enpresarioak aipatzeko orduan, inongo meriturik ez onartzeaz gain, erru guztien arduradun bihurtzen ditu eta. Gogoratu beharko genuke beste lurralde batzuetan burgesiak ez zuela inongo ahaleginik egin industria sortzeko eta bere irabaziak burtsan edota Herri-Zorran inbertitu zituela. Industrializazioak gaur eguneko Euskal Herria sortu duenean, “*que no añadió un milímetro de felicidad a nuestra Historia*” esatea gehiegi izan liteke; are gehiago, beste lan batean egile berberak zera baieztatzen duenean: “A pesar de un cierto número de aspectos poco positivos y de algunas fases de titubeo histórico, es indudable que el siglo XIX que acabamos de ver, merece una consideración general favorable”¹⁶.

Liburua irakurri ondoren, gehien kezkatu nauena, berriz, zera da, gure bilakaera historikoari buruz azaltzen duen ikuspegia. Hitz gutxitan laburtu

daiteke: 1876. urtean karlistek jasotako porrotaren ondoren, hegoaldeko euskaldunak espainiar estatuko hiritar arrunt bilakatu ziren “en las mismas condiciones en que sus hermanos del norte ya lo eran del francés, desde 1789” (7. or.). Garai beretsuan industria garapen indartsua hasi zen Bizkaiko Ezkerraldean. Bi egoera hauen aurrean Sabino Aranak abertzaletasuna proposatzen du Euskal Herriaren izaera babesteko irtenbidetzat. Aranaren abertzaletasuna elizkoia eta independentista zen, baina azken elementu hau zen bere pentsamenduaren muina. Are gehiago, langileen egoera zela, gizarte kezka eta borroka armatuaren aldeko apustua bere testuetan soma daitezke. Azken hau alde batera utzita indar nahiko bildu arte (84. or.).

Sabino hil ondoren eta, batez ere, Luis Arana kanporatu ostean, EAJeko buruzagiek, Ramon Sotaren aginduetara eta euskal burgesiaren interesak defendatzeko, independentismoa alboratu eta autonomismoaren bidea jorratu zuten, gaur egun arte, Estatu espainiarraren kolaboratzaile bilakatu. Bilakaera honen aurrean, ordea, alderdiko oinarriek jakin izan zuten Sabino-ren mezua gordetzen eta garatzen, bere alderik ilunenak zokoratuz, *maketoen* aurkako iritziak, besteak beste, gizarte arazoaren aurrean geratzeko eta gehiago bereganatuz ezkerreko mezua, Aberri aldizkaria, Elias Gallaitegi eta Jagi-Jagi taldea izan ziren joera horren lekuko.

Frankoren garaian kezka horiek ETAn gorpuztu ziren, Aranaren mezu independentista sozialismo iraultzailearekin eta borroka armatuaren aldeko apostu gogorrarekin bat eginez. ETA ez zen sortu Francoren aurka, Es-

16. GARCIA DE CORTAZAR, F.- LORENZO ESPINOSA, J.M., *ibidem*. 167. or.

painiaren aurka baino eta, beraz, ulergarria da bere borrokak oraindik jarraitzea. Azken finean, diktadorearen heriotzaren ostean, Espinosaren hitzetan “las condiciones de fondo y la relación de dependencia política con el Estado siguieron siendo sustancialmente las mismas que existían desde 1876 (252. or.) eta “el Estatuto no ha modificado un milímetro la situación de dependencia política, ni ha servido para autogestionar la crisis social y económica desde las instituciones vascas.” (290. or.).

Tesi honek adar asko ditu eta luze joko luke guztiak jarraitzeak. Hortaz pare bat baino ez ditu ukituko: EAJren autonomismoa eta ETaren papera azken urteetan. Lorenzo Espinosak gogor eta behin eta berriro salatzen du liburuan EAJren traizioa autonomiaren bidea aukeratzean, hori Aranaren pentsamenduari uko egitea zela azalduz, Kizkitza eta Sotaren erantzukizuna azpimarratuz. Aldaketaren une erabakiorra 1915. urtea izango zen, Luis Arana kanporatu zutenean EAJtik. Egia da une horretatik aurrera EAJK apostu garbia egin zuela autonomismoaren alde, baina Aranaren kanporaketaren arrazoia zein izan zen gogoratu behar da: honek Bizkaiko Gobernadore Zibilarekin egindako hitzarmena, zinegotzi jeltzale baten ordezkariaren monarki-koa izendatzeko. Lorenzo Espinosari, dirudienez, honelako ñabardurak azaltzea ahaztu egin zaio. Bestetik garaiko indar politikoen korrelazioa ikusirik, abertzaletasunaren eragina oso txikia izanik Bizkaitik kanpo 1918an, ulergarria da bide hori aukera-tzea, beste indar euskaltzaleak batuz bere inguruan. Are gehiago,

Kanpion-ek, Kizkitzak edota berandua-go Aitzol edota Lizardik bultzatutako Berpizkun-dea “kulturalistatza” haritzeak, garbi adierazten du Lorenzorentzat euskal kulturak duen garrantzi eskasa.

Ez naiz hasiko Compañía Nacionalista Vasca eta PNVren arteko zatiketari buruz ematen dituen arrazoiak azaltzen¹⁷, baina banaketa hori “reflejo a su vez de dos grandes sectores sociales vascos” (152. or.) eta Aberri taldean korrante antikapitalista bat ireki zela esatea, Gallastegi bera lantegi bateko gerentea zenean¹⁸, gehiegitxo esatea delakoan nago.

Askoz ere kezkarriagoa iruditzen zait ETA eta bere inguruari buruz esandakoak. EAJren kasuan dena kritika denean, ETaren kasuan ez baita inondik inora ikusten. Lotura zuzena azaltzen da Aberri, Jagi-Jagi eta ETako sortzaileen artean eta hauek eta gaur eguneko ETaren artean, inongo etenik nabarmendu gabe. Bestetik, testuan azpimarratzen da, mugimendu berrian, independen-tismo eta definitu gabeko sozialismo iraultzailearekin batera (ahaztuz denbora luzez azken hau marxista-leninista gisa ulertzen zela), oinarriko ezaugarria borroka armatua dela: “Desde 1959 se inician los primeros sabotajes con explosivos (...)son más de 35 años de escalada militar permanente” (252. or.). Era horretan Espinosak alboratu egiten du ETaren sorreran EAJren politikarekin desados-tasuna zegoela, eta ez ezkerreko ideologia bat¹⁹, eta benetako borroka armatua 1970ko hamarkadan hasi zela. Borroka armatuarekiko lilurana-barmetzen da testuan, inor gutxik

17. Ikus MEES, L., *Nacionalismo vasco, movimiento obrero y cuestión social (1903-1923)*, Sabino Arana kultur elkargoa, Bilbo 1992, 308-338.

18. ERRASTI, I., “Luces y sombras sobre Eli Gallastegi (1)”, *Muga* 84, 1993, 80-87 orr.

19. TXILLARDEGI, *Euskal Herria helburu*, Txalaparta, Tafalla 1994, 186-187. orr.

onartuko lituzkeen baieztapenak eginez: "La Organización realizó en los años posteriores a 1975 sus mejores apuestas por la libertad" (308. or.). Antzeko zerbait gertatzen da hildakoen orde, "bajas" hitza erabiltzen duenean, edota ETA (p-m)ren azken atentatuak "atentados esperpento" eta "víctimas totalmente contraproducentes como los viajeros y turistas de Madrid" (289 or.) moduan azaltzen diren bitartean, "Hipercor provocó un importante número de víctimas civiles debido a no haberse desalojado el recinto" (280. or.) baieztatzen denean.

Izan ere, historian objetibotasuna aurkitzea zaila izan arren, badirudi azken atalean Lorenzo gertatutakoaren azalpena baino gehiago saiakerara hurbildu dela, bere nahiak errealtatearekin nahastuz. Hori oso agerian geratzen da amaierako orrialdeetan, euskal gizartean azken berrogei urteetako aldaketa guztiak alde batera utzita, zera baieztatzen duenean: "Si el PNV se hubiera empleado en la dirección correcta, es decir independentista (...) es muy probable que hubiera podido contener en sus límites políticos cualquier intento de lucha armada." (304. or.) edota: "Si el PNV hubiera utilizado su caudal social en una práctica de reclamación independentista, sin maniobras (...) es muy posible que se hubiera convertido en el partido de todos los nacionalistas sin excepción." (307. or.). Horrela, espainiar historialari eta politologo askorekin bat eginez, muturrak

elkartuz, Lorenzorentzat EAJ eta ETAre artean dagoen ezberdintasun bakarra zera litzateke, EAJk uko egin diola independentismoari, nahiz eta hori izan bere jatorrizko helburua.

Azken orrialdeek ezinegona sortzen dute, benetako koxkari aurre egiten diotelako: Borroka armatuaren jarraipena ETA sortu eta berrogei urte pasatu direnean. Ezinegona bertan eskeintzen den azalpenarekin ez nagoelako ados; hots, euskaldunen kopuru garrantzitsuak sinesten duela bere herria okupatuta dagoela eta borroka armatua dela egoera horri aurre egiteko dagoen modu bakarrarekin. Baina, baita inork ez dakigulako adierazten nola heldu diren ondorio horretara eta, are okerrago, ez dugulako asmatzen kate hori nola eten eta arazoari irtenbidea ematen.

Liburuaren azterketa zorrotza egin dudala irudituko zaio norbaiti, berak erabilitako haria jarraitu besterik ez dut egin, ordea. Azken urteetan, hurbileko inguru akademikoetan nagusi den historiografiaren aurrean, beharrezkoa da Euskal Herria eta euskaldunon berezko nortasuna nabarmendu eta azalduko duen historia lantzea. Baina ez Lorenzo Espinosak aukeratu duen bidetik, arriskutsua baita jarraipen irudia bultzatzea hausturaz betetako historian²⁰, are gehiago, abertzaletasunaren historiari, nire ustez ez duen lotura bat bilatzeko eta bere alderik ilunenak goraiatu eta justifikatzeko bada.

Mikel Aizpuru

20. LLOBERA, J.R., "Memòria colectiva, memòria històrica í identitat nacional.", *Plecs d'història local* 64, 1996, 39. or.